

**PRIKAZ KNJIGE DR DEJANA MOLNARA
„SLUČAJ COVID-19: EKONOMIJA PANIKE“**

Izdavač: Asocijacija „BANAT-INFO” i GNB „Žarko Zrenjanin”, 2021.

Bojan Ristić*

bojan.ristic@ekof.bg.ac.rs

Manje od godinu dana bilo je dovoljno da se svet, a sa njim i prilike u Srbiji, izgleda nepovratno promene pod uticajem pandemije izazvane koronavirusom. Retko se nailazi na one koji su zadržali iste društvene i poslovne običaje, način komunikacije, potrošačke navike i očekivanja, ali i sklonost da se preduzme rizik. Za početak, pružiti ruku sagovorniku kao znak pozdrava, ne smatra se bezbednim, a često ni učtivim. Pod pritiskom pandemije svakodnevni život ljudi se prilagođava novim obrascima komunikacije, poslovanja i potrošnje. Donosioci ekonomskih odluka u državi, oni koji raspolažu budžetskim sredstvima kako na nivou republike tako i na lokalnom nivou, suočavaju se sa brojnim ograničenjima u svom delovanju. Ne čudi, deluje se u uslovima neizvesnosti. Inercija ranijeg toka istorije je prekinuta, pa se svaka projekcija budućnosti pre svodi na nagađanje nego na kredibilan stav profesije. Greške u odlučivanju, dakle, nastale bilo činjenjem ili nečinjenjem, su neizostavan pratilac tog nasumičnog delovanja. Kako ekonomska nauka vidi posledice pandemije? Teorija i brojevi su uglavnom neizostavni deo odgovora i neophodne argumentacije, poređenja aktuelnih vrednosti sa projekcijama pre pandemije, te onog što se prikazalo tokom dužeg niza godina i onoga što je sada. Ponekad, argumentacije radi, dovoljno je samo uporediti stvarnost sa istim mesecom prethodne godine. Zaključak se sam nameće, pandemijska stvarnost je surova, koliko god pokušali da je ulepšamo. „Ekonomija panike” je u toku.

Upravo, nova knjiga Dejana Molnara predstavlja nastavak serije tekstova kojima je „Slučaj COVID-19” polazište. Ishodište je temeljan kritički osvrt na ekonomske i šire društvene fenomene u eri pandemije. Knjiga „Ekonomija panike” je nastala na temelju kolumni koje je autor objavio

* Univerzitet u Beogradu – Ekonomski fakultet.

u nedeljniku Zrenjanin, hronološki od 14. avgusta 2020. do 19. februara 2021. godine. Ukupno 28 tema neodvojivih od konteksta u kom su nastale u vremenu nezapamćenih nedaća izazvanih koronavirusom. Kako se navodi: „Teme su odabirane i obrađivane tako da budu aktuelne u momentu kada su se tekstovi objavljivali” (str. 19). Tekstovi nude obilje empirijskih podataka, preciznih definicija ekonomskih kategorija, i nezaobilazne ekonomske teorije, što je većinom iskusnog znalca autor uklopio u nedeljne kolumne, aktuelne i prijemčive „neekonomskoj” čitalačkoj publici. Bogat spisak korišćene literature na kraju knjige govori o načinu na koji autor pristupa svakodnevnom temama – kritički i odgovorno prema svojoj profesiji. Ponekad i naizgled najjednostavnija ekonomska pitanja nemaju jednoznačne odgovore, pa ih je teško predstaviti tako da njihovo razumevanje ne bude rezervisano samo za stručnu publiku. Taj teret, čitalac, svakako, ne bi trebalo da primeti. Dâ se zapaziti da se u tome u značajnoj meri uspelo.

U ovu seriju nedeljnih tema autor nas uvodi pomalo netipično, nehronološki, dajući već na početku odgovor na pitanje „Gde smo nakon godinu dana neizvesnosti?”. Aludira se na tzv. „novu normalnost” kojoj se nespretnim koracima prilagođavamo. Reč je o godini koja je odveć sagledana. Mnoge projekcije s početka pandemije ispostavile su se kao pogrešne. Na primer, ona u vezi sa dinamikom BDP-a raznih zemalja od strane Međunarodnog monetarnog fonda, gde se ispostavilo u većini slučajeva da je pad bio veći nego što se predviđalo. Osvrtom na takvo dejstvo neizvesnosti konstatuje se: „Jedina sigurna pojava u vezi sa dosadašnjim tokom pandemije COVID-19 je neizvesnost” (str. 20). Za razliku od rizika sa kojim se mogu predviđati ekonomski izgledi, neizvesnost je najpribližnija reči „ne znam”, što nesumnjivo širi paniku, a ona ne mora biti samo u ekonomskoj sferi, iako se tu najpre oseti. Ne čudi stoga to što na ulazu ove knjige, kao pozdrav, a možda i opomena čitaocu, stoji poznati citat velikog književnika: „Ništa nije neizbežno. Sve je neizvesno”. Očigledno, pandemija se nije mogla izbexi, a nažalost, ispostavlja se, ni većina posledica koje je prouzrokovala. Zajednička crta svih tema koje knjiga pokriva je neizvesnost koja je došla sa pandemijom, unoseći paniku u ekonomska kretanja, pa i svaki drugi aspekt društvenog života. Stanovništvo postaje anksiozno ostajući bez posla ili sa smanjenim radnim vremenom, život u velikim gradovima čini se besmislen bez uobičajenih društvenih kontakata i sadržaja, investitori su oprezniji, ekonomije zemalja su u slobodnom padu, razni budžeti se uspešnije prazne nego što se pune. Drugim rečima, pandemija nas je uvela u krizu još uvek nesagledivih razmera, a one nisu samo ekonomske prirode.

U jednom broju tema knjiga nas provodi kroz specifična pitanja i probleme sa kojima se tokom pandemije suočavaju lokalne samouprave na primeru grada Zrenjanina. Imajući u vidu naučni opus i dosadašnju bibliografiju autora, te nedeljnik u kom su kolumne objavljivane, očekivano je njegovo nastojanje da približi problematiku „ekonomske panike” oku svog prevashodnog čitaoca. Baš onog koji u predvečerje svakog četvrtka kupuje pomenuti nedeljnik, interesujući se za zbivanja protekle nedelje u svom gradu. Ipak, stručnom oku neće promaći da iza svake lokalne teme stoji vanvremenska teorija koja se može primeniti za opis okolnosti u kojima se može naći bilo koja opština, grad ili država. Neke od tema neminovno polaze od nivoa republike, gde autor vešto, iz nedelje u nedelju, gradi sponu između republičkog i lokalnog nivoa. U ekonomiji je naizgled sve povezano. Pad vitalnih parametara na nivou države, odraziće se, neretko i pogubnije, na pad tih istih parametara na nivou grada. Sve spram prinadležnosti – državne su neuporedivo izdašnije. Više tema daje kritički osvrt na razne aspekte lokalnih i republičkih javnih finansija. Na primer, ukazuje se na to: „Ko će ostati kratkih rukava?” (str. 87) u narednoj godini. U gradu Zrenjaninu, ispostavlja se svi, osim zaposlenih u lokalnoj administraciji i javnim preduzećima. Čitaocu se predočava očita anomalija koja je u neskladu sa manjim budžetskim prilivima sa lokalnog nivoa, ali i manjim predviđenim transferima iz republičkog budžeta. Neslučajno, jedna od tema ističe: „U budžetu je istina”.

U kritičkom osvrtu na neopravdano ulepšavanje inače sumorne stvarnosti na tržištu rada u tekstu ironično nazvanom: „Ministar 'pobrkao lončiče'?", navodi se: „...olako se dičimo pukim statističkim indikatorima, iako se 'iza njih' krije mnogo činjenica koje ne ostavljaju prostor za bilo kakav optimizam” (str. 43-44). Otuda, gde je neophodno, čitaocu se približava metodologija obračuna osnovnih ekonomskih kategorija kao što je u ovom slučaju nezaposlenost. Ispostavlja se da uprkos krizi nezaposlenost u Srbiji beleži istorijski minimum u drugom kvartalu 2020. godine. Zato se pažnja čitaocu skreće na način obračuna stope nezaposlenosti i na podatke tzv. Ankete o radnoj snazi. Ključ objašnjenja leži u drastično povećanom broju neaktivnih lica koja su usled pandemije bila sprečena da aktivno traže posao, pa je stopa nezaposlenosti smanjena, iako je broj nezaposlenih lica porastao za preko 72.000. Pandemija, dakle, nije poboljšala uslove na tržištu radne snage kako se isprva činilo. Tekstovi ovog tipa su prosvetljujući, u isto vreme kada i kritički prema političkom igrokazu u kom pažljivo probrani statistički podaci neretko služe da zavaraju javnost. Po pravilu, što je više takvih informacija na dnevnom nivou to je njihova uloga efektivnija na planu dezorijentisanja

javnosti. Za neistinitu poruku gotovo uvek izostaje sankcija. Jasan je utisak da lončići verovatno nisu slučajno ili iz neznanja postavljeni na pogrešno mesto.

Predah u otplati kredita, još jedna mera pomoći privredi i stanovništvu obavijena je velom nerazumevanja i počinje pitanjem: „Šta nas čeka posle moratorijuma?”. Ukazuje se na podatak da je više od 90% dužnika u Srbiji, tokom prve primene moratorijuma, odlučilo da iskoristi tromesečno odlaganje servisiranja svojih obaveza po osnovu kredita i lizinga (str. 59), a potom se objašnjavaju uzroci tako velikog odziva. U dužnike se u ovom kontekstu ubrajaju kako privreda, tako i fizička lica (stanovništvo). U ovoj temi ne dolazi do podvajanja motiva privrede i stanovništva da prihvate moratorijum, a možda je trebalo, jer razlike postoje. Barem tokom prvog talasa moratorijuma fizičkim licima, sasvim izvesno, nije bilo transparentno stavljeno do znanja da „pogodnost moratorijuma” nije besplatna, kako se s početka mnogima činilo. Tako su mnogi prihvatili tu uslugu i ako im možda nije bila neophodna. Standardan obrazac razmišljanja bio je: „tri meseca bez rata, a posle toga nastavak uz istu ratu i uz produženje perioda otplate za period trajanja moratorijuma”. U prvi plan nije istaknuto da će svima biti uvećane preostale rate duga za obračunate kamate na dug koji se ne umanjuje, tj. ostaje konstanta pri obračunu kamate tokom moratorijuma. Tako velikom odzivu je doprinela i tendenciozna formulacija banaka, da se moratorijum automatski primenjuje, osim ukoliko dužnik to eksplicitno ne želi, pa mora da podnese zahtev u zadanom roku. Činjenica je da u stvarnom životu na izbor ljudi može snažno uticati to kako su predstavljene informacije na osnovu kojih se donosi odluka. Reč je poznatom fenomenu iz biheviorističke ekonomike gde je frekvencija nekog odgovora visoko korelirana sa načinom na koji je pitanje postavljeno, gde mehanizam automatskog prihvatanja programa pospešuje i učešće dužnika u njemu. Autor konstatuje i to da su bankari predvideli da će na tržištu doći do porasta rizika, te da nisu spremni da ga olako preuzmu na sebe (str. 61). Ipak, moratorijum je olako prihvaćen, čak je i podstican. Racionalni bankari to ne bi preduzeli da nisu imali interesa. Iskazuje se bojazan povodom toga „kako će funkcionisati privreda kada kreditne obaveze počnu ponovo da se naplaćuju” (str. 60). Činjenica da „predah” nije bio besplatan, podupire iskazanu bojazan.

Takođe, u knjizi se postavljaju i naizgled neekonomska pitanja, poput: „Zašto se ne poštuju mere protiv širenja Korone?”, za koja se ispostavlja da imaju duboke ekonomske posledice. Navedena tema je osvanula 2. decembra 2020. godine u jeku ubrzanja novog talasa širenja virusa u Evropi, što svakako

nije zaobišlo ni Srbiju. Imali smo priliku da spoznamo intenzitet tog udara na sopstvenom primeru. Izlažući probleme do kojih dovodi nepoštovanje mera protiv širenja virusa, navode se i uzroci takvog odnosa stanovništva prema uvedenim merama. Autor polazi od razumne hipoteze da niko ne želi da se zarazi koronavirusom, kojoj suprotstavlja činjenicu da se to ipak događa. Stanovništvo kao da hrli u susret virusu uprkos preporukama da to ne čini. Rast broja zaraženih nedvosmisleno je protivrečio postavljenoj hipotezi. Na osnovu dosadašnjih iskustava i dostupnih istraživanja ukazuje se da: „uspeh javnih politika u najvećoj meri zavisi od stepena poverenja koje građani imaju u svoje lidere” (str. 95). Tu se dolazi do zaključka da uvedene mere nemaju potreban kredibilitet koji bi naveo stanovništvo da se prema njima vlada. Poznato je u ekonomskoj teoriji da nekonzistentno sprovedene politike tipa „kreni-stani” daju suboptimalne rezultate. Ponekad i loša politika koja je konzistentno sprovedena može biti bolja od one koja je naizgled dobra, ali se sprovodi u talasima. Upravljanje ovom krizom u Srbiji je imalo sve odlike pomenute nekonzistentnosti. Naime, „zaključavano” je stanovništvo, pa samim tim i privreda, u periodima malih brojeva zaraženih, kada na to niko u Evropi nije pomišljao, a u periodima velikih brojeva su takve mere izostajale. Izražava se zabrinutost kada struka prestaje da vodi glavnu reč u oblasti za koju je nadležna, pa „...lekari počinju da se bave ekonomskim pitanjima (finansijama, troškovima, ekonomskim posledicama 'zatvaranja'), a da još uvek nisu utvrdili mnoge medicinske činjenice u vezi sa pandemijom” (str. 97). Dovoljno je navesti da je previše vremena od početka pandemije trebalo da se pošalje nedvosmislena poruka da maske za lice zaista štite od zaražavanja. Naposljetku, ovaj jezgroviti tekst nas ne ostavlja bez preporuka kako se problem sa nepoštovanjem mera može prevazići.

Na kraju svih tema navodi se korišćena literatura na kojoj su tekstovi sazdani. Reč je o relevantnim knjigama i naučnim člancima kao i drugim internet izvorima, što može predstavljati trag od kog mogu poći dalja akademska bavljenja ovom tematikom. Ne promiče činjenica da je konsultovano specijalizovano naučno štivo za ekonomske teme u vreme pandemije, kao što je relativno novi naučni časopis „Covid Economics”. Nastojanjem naučne zajednice da odgovori na goruća pitanja, ovaj časopis je u kratkom vremenskom periodu, barem za jedan naučni časopis, uspeo da publikuje veliki broj naučnih članaka. Očigledno, i u nauci se pomera paradigma kada je objavljivanje u pitanju. Standardni proces objavljivanja, uz duge rokove za recenziju i prihvatanje radova, kao da nije dovoljno efikasan

kada pravovremenost naučnih saznanja ima ulogu u dobrobiti čovečanstva.

Konačno, ovo je jedna preko potrebna i fascinantna knjiga, koja pruža puno prostora za razmišljanje i baca novo svetlo na upravljanje kriznim situacijama, na propuštene prilike u Srbiji, i izazove koje je pandemija nametnula. To čitaocu daje solidnu osnovu i priliku da razume i sagleda buduće prilike u gradu i zemlji u kojoj živi. Ako se pođe od stava da „neizvesnost” znači „ne znam”, ova knjiga svakako neće pružiti osnovu za predviđanje, ali će pomoći da se opreznije donose odluke koje mogu imati značajne posledice. Zanimljiva intelektualna vežba bi bila da se razmotri u kojoj meri bi se akteri pogrešno donetih odluka, recimo iz klase privilegovanih da ih donose, prepoznali dok čitaju ovu knjigu.